

Op Woordenjacht:

een impuls geven aan
woordenschatdidactiek op de basisschool

Werken aan de ontwikkeling van de woordenschat van alle leerlingen op de basisschool; het is terecht een blijvertje op de agenda van velen in en om de school. Schoolteams, taalcoördinatoren, onderwijsadviseurs maar ook opleiders en onderzoekers weten en ervaren veelal dagelijks dat voor een grote groep leerlingen, van groep 1 tot en met groep 8, het uitbreiden en grondig verdiepen van de woordenschat niet vanzelf gaat. Door een beperkte woordenschat komen bij die leerlingen de verwerving en verwerking van nieuwe kennis onder druk te staan, met alle gevolgen van dien voor het functioneren in de huidige kennismaatschappij.

Auteurs: Heleen Strating, Jack Duerings en Barbara van der Linden

Ook voor ons, in onze werkzaamheden bij het Expertisecentrum Nederlands en Fontys Fydes, is versterken van het woordenschatonderwijs een speerpunt. Met de publicatie *Op Woordenjacht* hebben we onze onderzoeks- en praktijkervaring gekoppeld. Het resultaat is een onderbouwde uitwerking van drie sporen, drie verschillende handvatten om in de onderwijspraktijk woordenschatdidactiek op te pakken. Het gaat om drie zaken, te weten: de kracht van het werken met grafische modellen en met routines, en van het inzetten van coöperatieve werkvormen. Deze drie sporen zijn elk op zichzelf al krachtig, maar combinaties ervan dragen nog sterker bij aan effectief woordenschatonderwijs. Hieronder bespreken we kort deze drie sporen, steeds met doorblikjes naar de praktijk van een aantal groepen op de Tilburgse basisschool Den Bijstere. Ook gaan we in op het proces van (schoolbrede) implementatie.

Werken met routines

Onder een routine verstaan we een regelmatig terugkerende activiteit of werkvorm die door herhaling en groeiende bekendheid, structuur en houvast biedt aan de leerlingen. Inzetten van routines betekent effectief gebruik van onderwijstijd. Na een eerste gewenningsperiode vragen organisatie en klassenmanagement namelijk weinig tijd en aandacht meer van leerkracht en leerlingen (De Blauw e.a., 2000). Inhoud komt voorop te staan, de invulling met doelwoorden in dit geval. Het geheim van een groeiende woordenschat zit hem mede in herhaling (Aitchison, 2002; Strating, 2009). Je kunt daar op een speelse en aantrekkelijke manier aan werken, door routines een plek in de organisatie van je weekrooster en je lessen te geven.

“Onder een routine verstaan we een regelmatig terugkerende activiteit of werkvorm die door herhaling en groeiende bekendheid, structuur en houvast biedt aan de leerlingen.”

Juf Claudia van groep 5 vraagt haar leerlingen op te ruimen en wil nog even een spelletje woordenbingo met ze spelen. De beamer gaat aan. De leerlingen duiken in hun woordenschriftje en kiezen vijf woorden uit de laatste twee pakketten die aangeboden zijn. Vlug worden de kaarten gevuld en het spel kan gespeeld worden. Juf Claudia omschrijft: “Je kunt dit voorwerp mee op vakantie nemen en er heerlijk in dromen. Ook kleine kinderen gebruiken mijn voorwerp vaak.” Je ziet een jongen denken: “In dromen..., vakantie...”. Snel kruist hij het woord *slaapzak* aan op zijn bingokaart. Zo, dat is het eerste woord, nu nog de rest. Speels en intensief wordt woordkennis herhaald en indirect gecheckt door de leerkracht. Juf Claudia heeft ervaren dat onder invloed van het spel “Wie of wat ben ik” de kinderen woorden veel beter zijn gaan omschrijven. Dat helpt bij woordenbingo spelen, want daar komt het erop aan snel te reageren op de kenmerken die de juf noemt.

Werken met grafische modellen

Niet alleen aandacht voor diverse betekenisaspecten van doelwoorden is belangrijk, ook het creëren van een met begrippen gevuld beeld draagt bij aan solide ‘leren’. Nieuwe informatie wordt namelijk door leerlingen het best geleerd en onthouden wanneer daarbij meerdere gebieden in de hersenen worden geprikkeld (Marzano e.a., 2008). De talige benadering is in het onderwijs alomtegenwoordig:

stof wordt mondeling uitgelegd, leerlingen lezen teksten over bepaalde informatie. Leerkrachten gebruiken daarentegen de visuele benadering minder, waarbij de hersenen naast een talige ook een non-verbale representatie van kennis verwerken. Het inzetten van grafische modellen komt aan die non-verbale, visuele route tegemoet. Een grafisch model is een schema waarin begrippen een plaats krijgen op basis van hun onderlinge relatie. Door de vorm zegt het grafisch model dan ook iets over de relatie tussen doelwoorden. Wanneer leerlingen werken met grafische modellen, zijn ze actief bezig met het (her) ordenen van woordbetekenisaspecten. Dit heeft een positief effect op de leerprestaties van leerlingen, want het bevordert diepe verwerking en kennisopslag in de hersenen (Hyerle & Yeager, 2007; Marzano, 2009).

Bij binnenkomst in groep 4 zie ik dat het hoekenwerk bezig is. Mijn aandacht wordt getrokken door een meisje dat bezig is in de themahoek. Op een prikbord prijkt de titel *Dieren uit de natuur* en het meisje is bezig met woordkaartjes uit een Woordendoosje. Ik verbaas me over de woorden waar ze mee bezig is en zie haar regelmatig een stap naar achteren zetten om te kijken naar de vier Paraplu’s die op het prikbord hangen: amfibieën, zoogdieren, ongewervelde dieren en reptielen. Het meisje is intensief bezig met ordenen en categoriseren en ziet me letterlijk niet eens staan!

“Pas wanneer woordenschat als speerpunt binnen de schoolontwikkeling gepositioneerd is, is er voldoende tijd om zaken uit te proberen, af te stemmen, indien gewenst scholing te krijgen en elkaar op sleeptouw te nemen.”

Inzetten van coöperatieve werkvormen

Er is overeenstemming over het positieve effect van coöperatief leren op de leerprestaties van leerlingen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit overzichtsstudies van Slavin (1995) en Marzano e.a. (2008). Het inzetten van coöperatieve werkvormen sluit aan bij wat hierboven is gezegd over diepe verwerking van kennis (Kagan, 2010). Het is effectief voor alle leerlingen om, naast momenten van groepsinstructie, actief met elkaar te overleggen en te bespreken wat woorden betekenen, en hoe woorden aan elkaar gerelateerd zijn. Coöperatieve werkvormen als Binnen-Buitenkring, TweeVergelijk en Zoek Iemand Die geven de leerlingen veel kansen om met elkaar in gesprek te zijn over woorden en betekenissen – veel meer dan in een groeps(ler)gesprek mogelijk is. Er is uiteraard wel tijd nodig om de groep, inclusief de leerkracht, te laten wennen aan zo'n nieuwe werkvorm, met gebruik van woordkaartjes of werkbladen, maar in de praktijk heeft men niet vaak spijt van de keuze voor coöperatief werken. De opbrengsten, in de vorm van veel simultane interactie en positieve invulling van wederzijdse afhankelijkheid, wegen op

tegen die investering. Op dit punt kunnen in de praktijk de drie genoemde sporen samenkomen en elkaar versterken: leerlingen werken in een terugkerende, herkenbare setting (routines) samen aan kennisopbouw (coöperatief leren) met als input betekenisaspecten van woorden die zichtbaar met elkaar samenhangen (grafische modellen).

Bij meneer Peter in groep 6 zijn ze bezig geweest met het thema sport. Ze zijn het thema bijna aan het afronden. Meneer Peter verzamelde de sportwoorden in een Woordenkoffertje. Kim en Abina oefenen nu de spelling van die sportwoorden in het Woordenkoffertje in de werkvorm TweetalCoach: “Oké, nu ben jij. Pak de pen en schrijf op: *hockey*”. Abina is aan de beurt om te schrijven, Kim checkt: ze geeft hints als het woord niet goed geschreven is, en een compliment als het goed is.

Implementatie van de drie sporen

Aan de bovengenoemde voorbeelden, afkomstig van basisschool Den Bijstere in Tilburg, is te zien dat dit team aan de slag is gegaan met het uitproberen van woordenschatroutines en grafische modellen.

De implementatiefase is in volle gang. Na een inspirerende studiemiddag heeft iedereen volop ideeën gekregen om mee aan de slag te gaan. Ook is een eerste stap gezet tot borging in een document. Er zijn afspraken gemaakt waar iedereen mee aan de slag gaat.

Uiteraard begint verandering en ontwikkeling bij de leerkracht. Waar word je door geprikkeld? Wat lijkt je leuk om uit te proberen? Waar liggen kansen om leerlingen meer betrokken te krijgen bij de les? Maar wil je als school komen tot beter woordenschatonderwijs, dan zul je moeten komen tot een systematische aanpak, met een doorgaande lijn van groep 1 naar groep 8. Om dit als school te bereiken moet het aanbod dan ook de persoonlijke interesse en inzet van individuele leerkrachten overstijgen.

Scholen die echt werk willen maken van goed woordenschatonderwijs maken keuzes. Pas wanneer woordenschat als speerpunt binnen de schoolontwikkeling gepositioneerd is, is er voldoende tijd om zaken uit te proberen, af te stemmen, indien gewenst scholing te krijgen en elkaar op sleeptouw te nemen. In het boek *Op Woordenjacht* (Duerings e.a., 2011) gaat het dan ook om een gerichte en zeker niet vrijblijvende didactiek. Natuurlijk moet je elkaar de ruimte geven om vrijblijvend iets uit te proberen, om interesses en voorkeuren van collega's te honoreren en te benutten, maar uiteindelijk zijn vastgelegde teamafspraken het doel.

Voor blijvende verandering zal er aandacht moeten zijn voor reflectie op het proces en voor de borging van nieuwe werkvormen en afspraken. Ergens op de server of op een plank in de teamkamer moeten de afspraken een vaste plek krijgen. Sommige scholen willen daarvoor

bijvoorbeeld overzichtsbladen gebruiken, terwijl andere scholen liever een beschrijving maken van de sporen met bijbehorende foto's. Van belang is dat het werkdocumenten voor leerkrachten zijn waarin de werkwijze die ze samen hebben afgesproken, zichtbaar wordt.

Tien Gouden Regels rond implementatie

1. Geef elkaar ruimte en tijd om zaken uit te proberen. Sommige collega's willen al meteen allerlei afspraken maken. Dat is prima, maar een uitprobeerfase is wel noodzakelijk.
2. Werk aan woordenschat in alle bouwen.
3. Zorg voor iemand die de kar trekt en het proces bewaakt.
4. Bepaal het tijdpad en de benodigde ondersteuning. Denk goed na over wat je als team aankunt.
5. Bepaal waar je accenten legt: versterking van de taalles, woorden bij de zaakvakken, tussendoor woorden 'vangen'.
6. Bepaal per periode de speerpunten.
7. Maak kleine stappen, neem niet teveel hooi op de vork.
8. Inspireer elkaar met praktijkvoorbeelden.
9. Zorg voor een doorgaande lijn, voor continuïteit én variatie over de jaarklassen heen.
10. Documenteer wat je doet.

Jack Duerings en Barbara van der Linden zijn senior adviseurs bij Fontys Fydes in Tilburg, Heleen Strating is projectleider bij het Expertisecentrum Nederlands.

Literatuur

Aitchison, J. (2002). *Words in the mind. An introduction to the mental lexicon*. Oxford/Cambridge: Blackwell Publishers.

Blauw, A. de, Damhuis, R., Förrer, M., Kienstra, M., Kleef, M. van en Tomesen, M. (2000). *Bouwen 2. Coöperatief leren binnen interactief taalonderwijs*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Duerings, J., Linden, B. van der, Schuurs, U. & Strating, H. (2011). *Op Woordenjacht. Creatief en effectief werken aan woordenschatuitbreiding*. Antwerpen - Apeldoorn: Garant.

Hyerle, D. & Yeager, C. (2007). *Thinking Maps*. North Carolina: Thinking Maps Inc.

Kagan, S. (2010). *Coöperatieve leerstrategieën*. Vlissingen: Bazalt.

Marzano, R. J. (2009). *Wat werkt op school*. Vlissingen: Bazalt.

Marzano, R. J., Pickering, D. J., Pollock, J. E. (2008). *Wat werkt in de klas*. Vlissingen: Bazalt.

Slavin, R. E. (1995). *Cooperative learning. Theory, research and practice (2nd ed.)*. Boston: Allyn and Bacon.

Strating, H. (2009). *Woordenschatverwerving: De bodem onder woordenschatdidactiek*. Download van site www.taalpilots.nl/implementatiekoffer/inhoud/woordenschat.

www.woordenjacht.nl

www.leraar24.nl/video/3030